

SÜNEN-İ NESÂİ [NÜSHALARININ] RİVAYETİ*

Yazan: James Robson, Manchester

Çeviri: Musa ERKAYA**

Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr b. Dînâr en-Nesâî Horasan [bölgesindeki] Nesâ'da 215 yılında doğdu.¹ On beş yaşına gelince Horasan'daki meşhur hadisçi Kuteybe b. Saîd'i ziyaret etmek için yola çıktı ve on dört ay süre ile ondan ilim tahsil etti.² Horasan, Cezîre, Suriye, Mısır ve Hicaz'da pek çok kişiden hadis dinledi ve Kahire'ye yerleşip, Zukâku'l-Kanâdil'de hayatını sürdürdü.³ Fıkıh, sahih ve zayıf hadisler ve isnatlarda ismi geçen şahıslar hakkındaki bilgisi ile büyük bir şöhret kazandı. Hâkim (321–405), hâfız Ebu Ali [en-Neysâbûrî] (277–349)'nin; gördüğü Müslümanların dört imamını zikrederken Nesâî'yi en başta zikrettiğini birçok defa duyduğunu söylemektedir.⁴ Keza o; Ali b. Ömer ed-Dârekutnî (306 385)'den, bu anlamda Nesâî'nin muhaddis olarak şöhret bulmuş olan çağdaşlarının lideri olduğunu nakletmektedir.⁵ Onun özel hayatının bilinen başlıca ayrıntıları; temiz bir cilde, hoş bir yüze sahip olduğu, Nubiya⁶ üstlüğü giydiği, dört karısı ve birkaç cariyesi olduğu, kendini ibadetlere çokça verdiği,

* Bu makale, *The Transmission of Nasai's Sunan* adıyla Journal of The Semitic Studies, (1956), 1(1), 38-59 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Bize ait olan ifadeler [] içerisinde gösterilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Fırat Ü. İlahiyat Fak. Hadis ABD. Öğr. Üyesi. musaerkaya@firat.edu.tr. Çeviriyi okuyarak katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Ekrem Yücel'e, Okt. Şenol Çakmak'a, Arş. Gör. Emine Erdoğan'a ve isnad şemalarını çizen Yrd. Doç. Dr. M. Temel Özdemir'e teşekkür ederim.

¹ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, II/241; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, I/38'de, de der ki; Nesâî, doğumunu 215 olarak tahmin etmektedir. Yâkût [el-Hamevî], *Geogr. Wörterb.*, IV/777'de 205 yılında doğduğunu söyler. [Tam adı *Geographisches Wörterbuch* olan ve F. Wüstenfeld tarafından son cildi indeks olmak üzere altı cilt halinde neşredilen eserin orijinal adı *Mu'cemu'l-buldân*'dir].

² Zehebî, *a.g.e.*; Subkî, *Tabakâtu's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, II/84. İbn Hacer, *a.g.e.*'de bunun 235 yılında olduğunu söyler.

³ Subkî, *a.g.e.*; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, II/239 vd.

⁴ Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, s. 82.

⁵ *Tehzib*, a.y.; Subkî, *a.g.e.*

⁶ [Nubiya, Mısır'ın güneyinde Nil nehri boyunca kuzey Sudan'a kadar uzanan bir bölgenin adıdır].

geceleeri ibadet ettiği ve gūnaşırı oruç tuttuğu Őeklindeeri.⁷ Nesâi'nin bir vesileyle Mısır Emiri ile esirlerin bedellerini ödeyerek azat edilmesi için seyahate çıktığından bahsedilmiştir. Hâkim bu seyahatin Tarsus'a yapıldığını söyler ve âlimlerin Nesâi'yi imamları olarak nasıl seçtiklerini anlatır.⁸ Başka bir yerde esirlerin azat edilmesi konusundaki hadisler hakkında geniş bilgisi olduğu ve seyahat sırasında Emir tarafından düzenlenen eğlencelerden uzak durduğu söylenir.⁹ Nesâi 303 yılında Şam'da kötü muamele sonucu vefat etmiştir. Onun Őehit olduğunu söyleyen Hâkim, hayatının sonuna doğru Şam'a gitmek üzere Mısır'dan ayrıldığı ifadeisini nakletmektedir. İbn Hallikân ve Zehebî daha kesin olarak Nesâi'nin 302 yılı Zilkâde ayında Kahire'den ayrıldığını söylerler. Nesâi Şam'da Muaviye b. Ebu Süfyan'ın faziletleri hakkında sorgulanır, Muâviye'nin Ali'den üstün olduğu fikrini kabul etmemesi üzerine testilerine tekme atılır ve camiden dışarı çıkartılır. Sonra Remle'ye götürülür. Onun ölüm yeri ve kesin ölüm tarihi hakkında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bazıları onun Remle'de öldüğünü söylerken, bazıları da Mekke'de öldüğünü söyler. Hâkim, Remle'de öldüğünü ve sonra gömülmek üzere Mekke'ye götürüldüğünü söyler. Herkes onun 303 yılında öldüğünde mutabıktır ve verilen en kesin tarih 13 Safer Pazartesi günüdür.¹⁰

Nesâi, hadis konusunda *es-Sünenü'l-Kübrâ* adlı büyük bir eser telif etmiştir. Bir hükümdar ona bu eserindeki tüm hadislerin sahih olup olmadığını sormuş, o öyle olmadığını söyleyince, kendisinden sadece sahih olanları yazmasını istemiştir. Bu sebeple *es-Sünenü's-Suğrâ* veya *el-Müctebâ*¹¹ adlı, sünniler tarafından hüsn-ü kabul gören ve altı hadis kitabından biri kabul edilen eserini meydana getirdi.¹² Bu eser hakkında bazı olumlu kanaatler dile getirilmiştir. Hâkim ondan övgüyle bahseder. Ancak kitabın kendi bölgesinde

⁷ Zehebî, Subkî, İbnü'l-İmâd *a.g.e.*

⁸ *Ma'rife*, s. 82.

⁹ Zehebî, *Tezhîb*, II/243.

¹⁰ Hâkim, *a.g.e.*; Sem'ânî, *Ensâb*, varak 559a; Yâkût, *a.g.e.*; İbn Hallikân (De Slane), I/58 vd. [Burada kastedilen, İbn Hallikân'ın tam adı *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakli evi's-semâ' ev esbetehu'l-ayân* olan eserinin Baron Mac-Guckin de Slane tarafından (Paris, 1832-1842)'de yayımlanmaya başlanan fakat yarım kalan nüshasıdır.]; Zehebî, *Tezhîb*, II/243; Yâfiî, *Mir'âtu'l-cenân*, II/240 vd. [Eserin tam adı, *Mir'âtu'l-cenân ve ibretu'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*'dır.]; Subkî, *Tabakât*, II/84; İbn Hacer, *Tezhîb*, I/39; Suyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, I/198. [Eserin tam adı, *Husnü'l-muhâdara fi ahbâri Mısır ve'l-Kâhira*'dır.]; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II/240.

¹¹ İbn Hayr, *Fehrese*, s. 116 vd. [Eserin tam adı *Fehresetü mâ revâhü an şüyühûhi mine'd-devâvini'l-musannefe fi durûbi'l-ilm ve envâi'l-mârif*'tir].

¹² İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II/240.

bulunmadığını söyleyerek bu beyanını oldukça zayıflatır.¹³ Dârekutnî'nin, Ebubekr İbnü'l-Haddâd (264–345)'in en yüksek otorite gördüğü Nesâî'den başka hiç kimseden hadis nakletmemiştir dediği belirtilmektedir.¹⁴ Sa'd b. Ali ez-Zencânî (381-471), isnatlardaki şahıslarla ilgili olarak Nesâî'nin şartlarının, Buhârî ve Müslim'in şartlarından daha ağır olduğunu söylemiştir.¹⁵ Subkî, Zehebî'ye, Nesâî ve Müslim'den hangisinin daha büyük hâfız olduğunu sorduğunu ve Nesâî cevabını aldığını söyler.¹⁶ İbnü's-Salâh, Ebubekir el-Hatîb'in, Tirmizî ve Nesâî'nin kitapları için *Sahîh* değerlendirmesinde bulunduğunu söylemiştir.¹⁷ *Sünen*, oldukça erken bir zamanda genel kabul görmüş gibi görünmektedir. O, İbnü's-Salâh (ö. 643) zamanına kadar, kabul edilen beş kitap arasında sayılıyordu. Diğerleri de Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin eserleri idi. İbnü's-Salâh'ın Nesâî'yi Tirmizî'den önce zikretmesi manidardır.¹⁸ Nesâî şimdi [Kütübü Sitte olarak] kabul edilen altı kitabı telif edenlerin en genci olduğu halde, kitabı, kabul görmekte dördüncü olmuştur.

Nesâî başka bazı eserler de yazmıştır; bunlarla ilgili referans Brockelmann, *G.A.L.*, I/163, I/269 ve devamında bulunabilir. Biz burada Nesâî'nin sadece *Sünen*'i ile ilgileniyoruz. Nesâî'nin de diğerleri gibi kendisinden eserini rivayette bulunan birçok ravisi vardı. Zehebî, bunların arasından Ebu Bişr ed-Dûlâbî (ö. 320), Ebu Ali el Hüseyin b. Muhammed en-Neysâbûrî, Hamza el-Kinânî (275–357), Hasan b. el-Hıdr es-Suyûtî (ö. 361), Ebubekir İbnü's-Sünnî (280-364), Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (260–360), Muhammed b. Muâviye İbnü'l-Ahmar el-Endelüsî (ö. 358), Hasan b. Raşîk (283–370), Muhammed b. Abdullah b. Hayeviye (273–306)'yi zikreder.¹⁹ İbn Hacer bunlardan Dûlâbî, Neysâbûrî ve Taberânî'yi atlar ve Nesâî'nin oğlu Abdulkerim (277–344), Muhammed b. Kâsım el-Endelüsî (263–327), Ali b. Ebu Ca'fer et-Tahâvî (ö. 361) ile Ebubekir Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Mühendis (ö. 383)'i ilave eder. İbn Hacer bu liste hakkında "*Kitâbü's-Sünen*'i bunlar rivayet etmiştir" demiştir.²⁰ Yâkût, Zehebî'den yüz yıl önce neredeyse tamamen farklı bir isim listesi verir ki yukarıdakiler arasından onun saydığı tek

¹³ *Ma'rife*, s. 83.

¹⁴ Zehebî, *Tezhîb*, II/243.

¹⁵ *Tezhîb*, II/242.; Subkî, *Tabakât*, II/84.

¹⁶ *A.y.*

¹⁷ *Ulûmu'l-hadîs*, s. 46.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 41.

¹⁹ *Tezhîb*, II/241.

²⁰ *Tehzîb*, I/37.

isim Dûlâbî'dir.²¹ Yâkût'un zikrettiği isimler aracılığıyla nakledilen bir rivayet kaydı olmadığı için burada onun listesine dikkati çekmek yeterli olacaktır.

İbn Hacer, her ne kadar listesindeki tüm ravilerin *Sünen*'i naklettiğini söylese de, daha sonra görüleceği üzere, bizzat kendisi, bunların dördünden fazlasından eseri[n rivayetini] aldığını iddia etmez. Aslında, anılan isimlerin yarısından yapılan nakillerin kayıtları muhafaza edilmiş gibi görünmemektedir. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus da rivayet kayıtları tutulduğu zaman söz konusu eserin *es-Sünenü'l-Kübrâ* mı yoksa *es-Süneni's-Suğrâ* mı olduğuna her zaman dikkat edilmediğidir. Bu, rivayetin beyanı açısından bir miktar belirsizliğe sebep olur. Burada yapılabilecek olan, sözü edildiğinde ilgili esere işaret ederek rivayetin farklı tariklerini vermektir.

İBNÜ'L-AHMER NÜSHASI

İbnü'l-Ahmer olarak bilinen Ebubekir Muhammed b. Muâviye²² Kurtubalıdır. Doğuya doğru seyahatlerine 295 yılında başlamıştır. Tüccar olarak Hindistan'a gitmiş fakat bir deniz kazasında 30.000 dinarlık servetini kaybetmiştir. 325 yılında İspanya'ya dönmüş ve 358 yılında ileri bir yaşta vefat etmiştir. 300 yılında Nesâî ile Mısır'da görüşmüş ve onun hadis koleksiyonunu İspanya'ya ilk getiren ve genel olarak tanıtan kişi olmuştur. İbnü'l-İmâd, İbnü'l-Ahmer'in aldığı eserin, *es-Sünenü'l-Kebîr* olduğunu belirtmektedir. (Eserde olduğu gibi)

Ebubekir b. Hayr²³ (502–575) bu metni üç farklı isnadla aldı. O, hocadan doğrudan rivayette bulunduğu zaman daima *haddesenî bihâ* ifadesini kullanmaktadır. Bu nedenle onun hadis alma metodu [tahammülü'l-ilm] sadece başka ıstılah formları kullandığında belirtilecektir. O, *Sünen*'i Ebu'l-Hasan Yunus b. Muhammed b. Muğîs'ten²⁴ (447–532) onun evinde kendisine okumak [kıraat/arz] suretiyle almıştır. Yunus ise onu *haddesenî bihâ* lafzıyla dedesi Abdu'l-Hasan Muğîs b. Muhammed b. Yunus²⁵ (392–469) ve

²¹ *Geogr. Wörterb.*, IV/777.

²² Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, no. 271; [Eserin tam adı *Buğyetü'l-mültemis fî târîhi ricâli ehli'l-Endelüs'tür*]. İbnü'l-Faradî, *Târîhu ulemâi'l-Endülüs*, no. 1287; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III/27.

²³ Zehebî, *Tezhîb*, IV/250 vd.; Dabbî, *Buğye*, no. 112; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, no. 2998. İbnü'l-Ahmer'den yapılan rivayetler *Fehrese*, s. 110 ve devamında verilmiştir.

²⁴ İbn Beşkûvâl, *Sıla*, no. 1403; [Eserin tam adı *Kitâbu's-sıla fî târîhi eimmeti'l-Endelüs'tür*]. Dabbî, *Buğye*, no. 1500; İbnü'l-Abbâr, *Mu'cem*, no. 313.

²⁵ İbn Beşkûvâl, *Sıla*, no. 1271.

Ebu Abdullah Muhammed b. Ferec²⁶,ten (404–497), ki ona okumuştur; Ebu Mervân Abdülmelik b. Serrâc²⁷ (400–489), ve Kurtuba'daki Câmîi Kebîrin hatibi Ebu Abdullah Ziyad b. Abdullah el-Ensârî (347–430)'den²⁸ almıştır. Bu dördü onu *haddesenâ* ifadesini kullanarak Ebu'l-Velîd Yunus b. Abdullah b. Mugîs'ten²⁹ (338–429); o *ahberanâ bihî* lafzını kullanarak İbn Ahmar'dan; o da *ahberanâ* lafzını kullanarak Nesâî'den almıştır.

İbn Hayr *Süneni* Ebu'l-Hasan Şureyh b. Muhammed b. Şureyh'ten³⁰ (451–539) evinde dinleyerek [semâ' yoluyla] almıştır. Şureyh de Ebu Muhammed Abdullah b. İsmail b. Muhammed b. Hazrec'ten³¹ (407–478) dinleyerek almıştır. Abdullah onu babası İsmail b. Muhammed'den³² (377–421) almıştır. Hem Şureyh hem de Abdullah *haddesenî bihâ* lafzını kullanırlar. İsmail ise Ebu Osman Said b. Muhammed el-Kallâs'tan³³ (ö. 365) *ahberanî bihî* lafzını, İbnü'l-Ahmer'den *ahberanâ* lafzını, Nesâî'den de *an* lafzını kullanarak almıştır. Ebu Muhammed Abdullah *haddesenî bihâ* lafzını kullanarak, onu *fakih* Ebubekir Muhammed b. Mervân b. Zahr el-Iyâdî'den semâ' yoluyla aldığını söyler.³⁴ O, *ahberanâ bihâ* lafzını kullanarak İbnü'l-Ahmer'den; o da *an* lafzını kullanarak Nesâî'den almıştır. Bu şekilde Ebu Muhammed [isnad] zincirini bir halka kısaltmaktadır.

²⁶ *Geogr. Wörterb.*, I/663. Burada sehven Ferec yerine Ferrûh denmiştir. İbn Beşkûvâl, *Sıla*, no. 1123; bk. *Buğye*, no. 256.

²⁷ *Sıla*, no. 771; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-Müzehheb*, s. 157.

²⁸ *Sıla*, no. 425

²⁹ *Sıla*, no. 1397; *Dîbâc*, s. 360 vd.

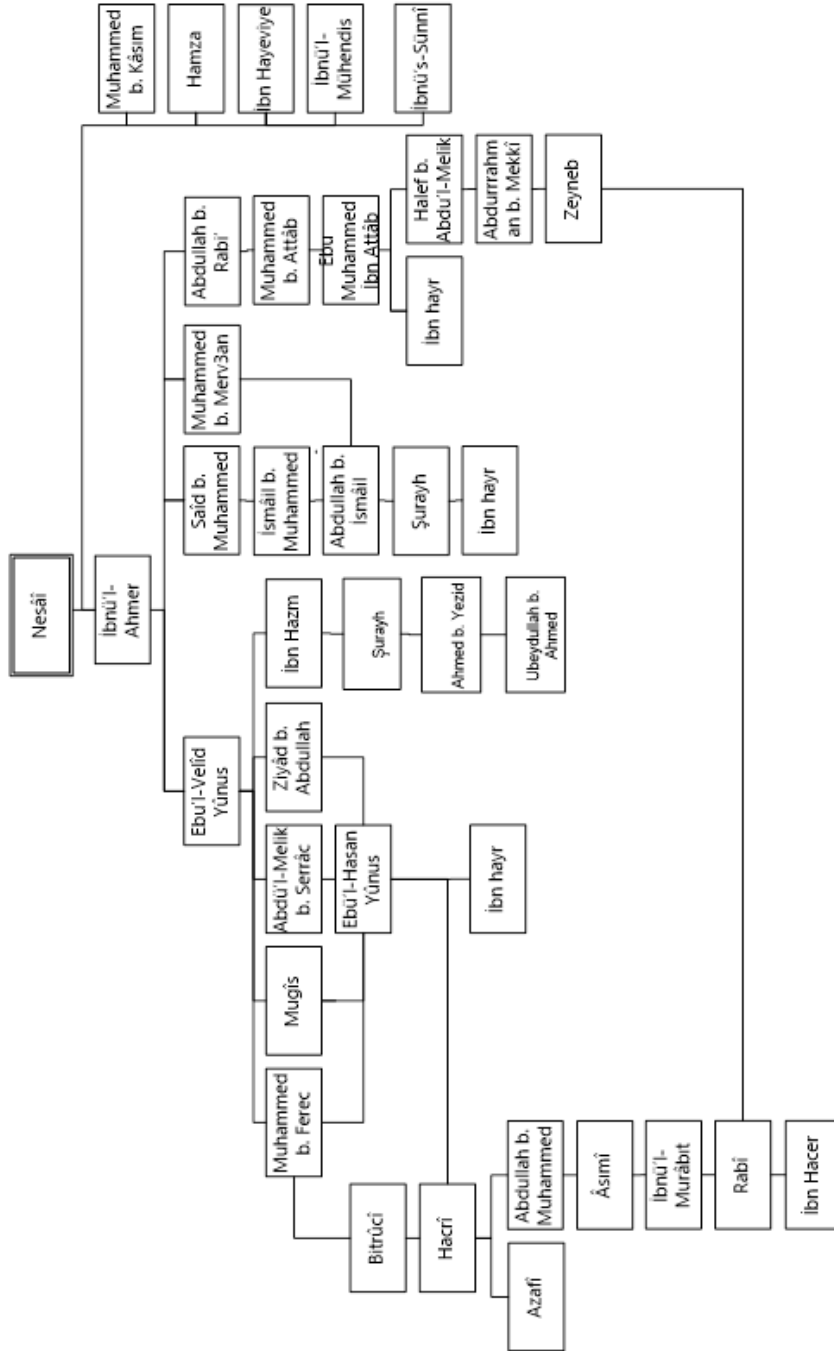
³⁰ *Sıla*, no. 531; *Şezerât*, IV/122.

³¹ *Sıla*, no. 621.

³² *Sıla*, no. 233.

³³ *Faradî*, no. 506

³⁴ *Buğye*, no. 280; *Faradî*, no. 1696.

Üçüncü isnad İbn Hayr'ın *icâzet* aldığı Ebu Muhammed İbn Attâb'tan³⁵ (433–520) gelir. İbn Attâb onu, Ebu Muhammed Abdullah b. Rabi' b. Bennûş'tan³⁶ (330–415) baştan sona okuyarak [kıraat/arz] alan babası Muhammed b. Attâb'tan³⁷ (383–462) dinlemiştir. Hem İbn Attâb hem de babası, *an* tabirini kullanırlar ancak rivayeti nasıl aldıklarını belirtirler; biri dinleyerek [semâ'], diğeri ise baştan sona okuyarak [kıraat/arz] yoluyla. Ebu Muhammed *ahberanâ* lafzını kullanarak, onu İbnü'l-Ahmer'den 350 yılında okuyarak aldığını, onun da Nesâî'den Fustât'ta 297 yılında *an* kullanarak aldığını söyler. Bu isnad, ilgili tarihlerin birbirleriyle irtibatı bakımından önemlidir. Ancak eğer doğru ise, Dabbî'nin, İbnü'l-Ahmer'in Nesâî ile 300 yılında görüştüğüne dair yukarıda alıntılanan bilgisi, şayet bir defadan fazla görüşmemişlerse, doğru olamaz.

İbn Hacer el-Askalânî'nin³⁸ (773–852) geriye doğru İbnü'l-Ahmer'e kadar uzanan, onunla *Sünenü'l-Kübra'yı* aldığını beyan ettiği iki isnadı vardır. İbn Hacer bu eserin, el yazması bir nüshasını *icâzet* yoluyla Ebu Amr Osman b. Ebu Amr Muhammed b. Osman b. el-Murâbit'tan³⁹ (630–713) alan şeyhi Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ebu'l-Yemân er-Rabî'ye okudu. Buradan itibaren isnadın tamamında *ahberanâ* lafzı kullanılır. Ebu Amr onu Ebu Cafer Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr el-Âsimî'den⁴⁰ (628–708); o Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Sinâdî'den; o Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Hacrî'den⁴¹ (505–591); o Ebu Cafer Ahmed b. Abdurrahman el-Bitrûcî'den⁴² (ö. 542); o İbnü't-Talâ'ın *mevlâsı* Muhammed b. Ferec'den; o Yunus b. Abdullah'tan; o İbnü'l-Ahmer'den; o da Nesâî'den almıştır. Muhammed b. Ferec'ten gelen bu isnad, başta İbn Hayr'dan verilenle mutabıktır.

³⁵ *Sıla*, no. 744; *Buğye*, no. 986; *Dibâc*, s. 150.

³⁶ *Sıla*, no. 576.

³⁷ *Sıla*, no. 1077; *Buğye*, no. 241; *Dibâc*, s. 274 vd.

³⁸ Referanslar için bk. Brockelmann, G.A.L., II/72 vd. İbn Hacer'in Nesâî'den rivâyeti el yazması nüshasında *Kitâbu fihrisetu merviyâtu şeyhinâ şeyhu'l-İslâm ve'l-huffâz Şihâbuddîn ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî eş-Şâfiî eş-şehîr bi İbn Hacer* adıyla verilir ki ben onun fotokopisini kullandım. Bk., Ahlwardts, Catalogue of Berlin MSS, no. 10213 (Mf. 1288). Bu el yazmasına dikkatimi çeken Prof. J. W. Fück'e minnettarım. İbnü'l-Ahmer tarafından yapılan rivayet varak 8a'dadır.

³⁹ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, IV, no. 310.

⁴⁰ *Şezerât*, VI/16.

⁴¹ El yazmasında Ubeydullah şeklindedir, ancak doğru isim Abdullah'tır. Bk. Zehebî, *Tezhîb*, IV/158 vd.; İbnü'l-Abbâr, *Tekmile*, no. 1416; Timbukti, *Neylu'l-İbtihâc (Dibâc'ın hâmişinde)*, s. 135 vd.

⁴² *Geogr. Wörterb.*, I/663; Zehebî, *Tezhîb*, IV/85 vd.

Diğer isnad; eseri Zeynep bnt. Kemâleddin Ahmed b. Abdurrahim'den⁴³ (643-739) alan aynı şeyhten gelir. O, Silefî'nin torunu Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Mekki'den⁴⁴ (570-651); o, Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Beşkûvâl'den⁴⁵ (494-578); o da Ebu Muhammed İbn Attâb'tan rivayet etmiştir. Böylece [bu isnad], daha önce İbn Hayr tarafından verilen aynı isnadla Nesâî'ye ulaşır.

Diğer isnad; eseri Zeynep bnt. Kemâleddin Ahmed b. Abdurrahim'den⁴⁶ (643-739) alan aynı şeyhten gelir. O, Silefî'nin torunu Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Mekki'den⁴⁷ (570-651); o Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Beşkûvâl'den⁴⁸ (494-578); o da Ebu Muhammed İbn Attâb'tan rivayet etmiştir. Böylece [bu isnad], daha önce İbn Hayr tarafından verilen aynı isnadla Nesâî'ye ulaşır. O, şeyhinden aldığı rivayetlerde kale lafzını kullanır. Abdurrahman b. Mekki de Halef de *an* lafzını kullanır. Başka yerlerde *ahberanâ* kullanılır. Zeynep icâzet aldığını söylerken, Halef de *icâzetle* birlikte yazılı bir nüsha aldığını söyler. İbn Hacer bunun, icâzet içerse bile, öncekinden daha "âli" bir isnad olduğunu söyler.

*Kitâbu'l-İmtâ' ve'l-İntifâ' fi Mes'eleli's-Semâ es-Semâ'nın*⁴⁹ müellifinin Nesâî'nin *Sünen*'ini aldığı iki isnadı vardır. O, tamamında *ahberanâ* lafzını kullandığı birinci isnatta eseri, adını vermediği birçok kimseden de aldığını ekleyerek âlim, *fakîh* Abbas el-Azafî'ye⁵⁰ (577-633) okuduğunu [kiraat/arz] ve ondan da dinlediğini [semâ'] söyler. İsmi belirtilmeyen bu şahıslar hakkında sadece *an* lafzı kullanır, fakat muhtemelen daha çok kullanılan *icâze* lafzı yerine, fazla kullanılmayan *izn* kelimesini de ilave eder. Azafî onu Hacrî'den; o Ebu'l-Hasan Yunus ve Bitrûcî'den; onlar Muhammed b. Ferec'ten; o Yunus b. Abdullah'tan; o İbnü'l-Ahmar'dan; o da Nesâî'den almıştır. İlk raviler

⁴³ *Şezerât*, VI/126.

⁴⁴ *Suyûtî, Husn*, I/214; *Şezerât*, V/253 vd.

⁴⁵ Zehebî, *Tezhîb*, IV/128 vd.

⁴⁶ *Şezerât*, VI/126.

⁴⁷ *Suyûtî, Husn*, I/214; *Şezerât*, V/253 vd.

⁴⁸ Zehebî, *Tezhîb*, IV/128 vd.

⁴⁹ MS. No. DCIII, Biblioteca Nacional de Madrid. Rivayetin birinci tariki varak 42a vd., İkincisi ise varak 42b vd. verilir. Bk. *J.R.A.S.* (1935) , s. 341 vd. ve (1949) s. 47 vd.

⁵⁰ Makkarî, *Analectes*, I/901; [Müellifin tam künyesi Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-Makkarî et-Tilimsânî el-Fâsî'dir. (ö. 1041/1632). En önemli eserlerinden birisi, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*'tir. Eserin birinci kısmı Reinhart Dozy, William Wright, I. Krehl ve Gustave Dugat tarafından *Analectes sur l'histoire et la littérature des arabes d'Espagne* adıyla ve Fransızca bir mukaddimeyle birlikte neşredilmiştir (I-II, Leiden 1855-1861) bk., Özdemir, Mehmet, "Makkarî", *DİA.*, XXVII/445-446]. *Tekmile*, no. 1120; *Neyl*, s. 63.

zincirinde İbn Hayr Ebu'l-Hasan Yunus'u; İbn Hacer ise Bitrûcî'yi zikreder. Burada ise müellif her ikisini de verir. Müellif, bu aşamada sadece Muhammed b. Ferecî zikretmekle ve İbn Hayr tarafından zikredilen diğer ravileri atlamakla İbn Hacer'e mutabıktır fakat İbn Hayr ile mutabık değildir.

Onun ikinci isnadı *haddesenâ* lafzıyla başlar, ondan sonra her defasında *an* lafzı kullanılır. O, *Süneni* Ebu'l-Hüseyin Ubeydullah b. Ahmed b. Abdu'r-Rabî' el-Kuraşî'den⁵¹ (599–688); o baş *kadı* Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Yezîd b. Bakî'den⁵² (ö. 625); o Ebu'l-Hasan Şurayh b. Muhammed el-Makkarî er-Ruaynî'den⁵³ (451-539); o Ebu Muhammed b. Hazm'dan⁵⁴ (384–456); o Yunus b. Abdullah'tan; o İbnü'l-Ahmer'den; o da Nesâî'den almıştır. Bu isnad önemlidir, çünkü İbn Hayr tarafından verilen isnadların ilki ile belirli bağlantıları vardır, ancak kendisinden rivayette buldukları şeyhin vefat ettiği tarihte çok genç olan raviler içermektedir.

MUHAMMED B. KÂSİM NÜSHASI

Muhammed b. Kâsım b. Muhammed b. Kâsım b. Seyyâr⁵⁵ 13 Cemâziyel âhir 263 Perşembe günü doğmuştur, Kurtubalıdır. 294 yılında doğuya seyahate [ırhle] çıkmış, dört yıl dört ay sonra geri dönmüştür. Seyahatleri sırasında farklı ülkelerden 163 kişiden hadis dinlemiş olup, bunlar arasında Mısır'da görüştüğü Nesâî de vardır. Büyük bir hadis belleği vardır ve güvenilir bir otorite olarak kabul edilir. O, 327 yılının sonlarına doğru vefat etmiştir.

İbn Hayr bu nüshayı dört farklı tarikten almıştır. O bu nüshayı Ebu'l-Hasan Şüreyh'ten; o Ebu Muhammed Abdullah b. İsmail'den; her ikisi de İbnü'l-Ahmer nüshasının rivayetinde kullandıkları ifadeyi kullanırlar. Abdullah onu İbnü'l-Ahdeb⁵⁶ (357–437) olarak bilinen Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Yezîd el-Lahmî el-İşbilî'den; o Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Lahmî el-Bâcî⁵⁷den (291–378); her ikisi de *haddesenî bihâ* terimini kullanarak almışlardır. Lahmî onu Muhammed b. Kâsım'dan *ahberanâ bihâ* terimini, Nesâî'den de *an* terimini kullanarak almıştır.

⁵¹ G.A.L., I/313, S. I/547. *Şezerât*, V/116 vd.

⁵² *Şezerât*, V/116 vd.

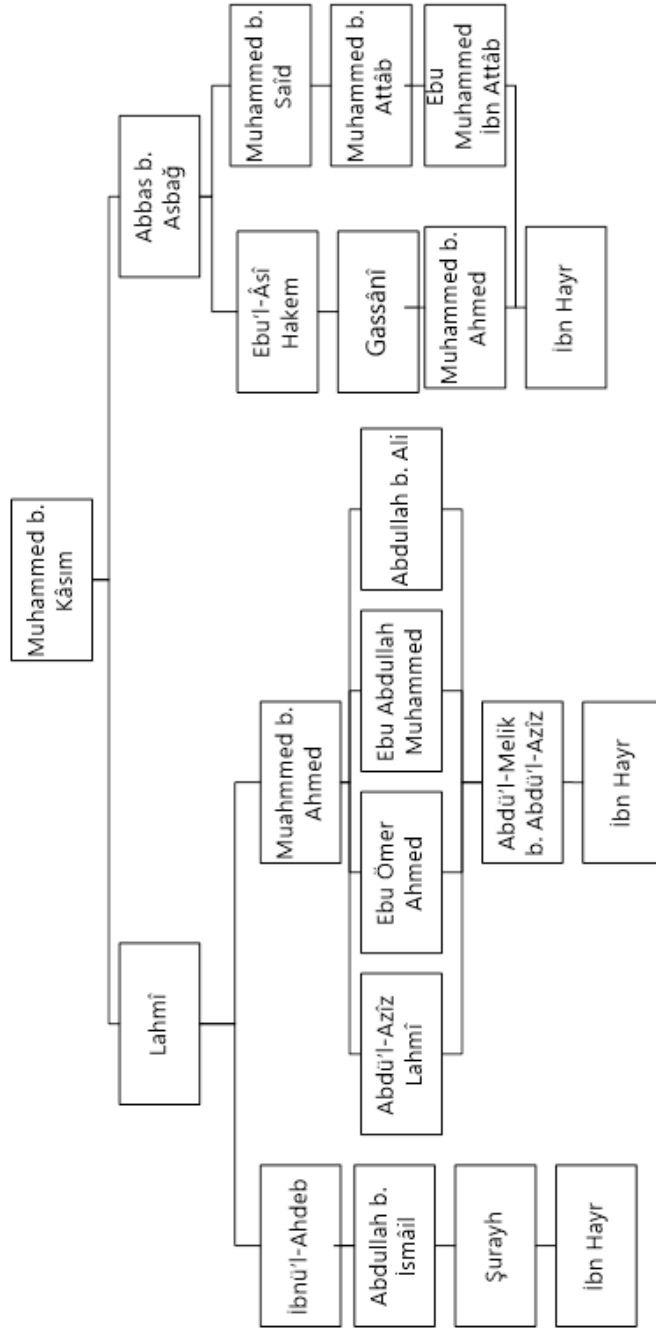
⁵³ *Sıla*, no. 531; *Şezerât*, IV/122.

⁵⁴ G.A.L., I/400, S. I/692 vd.

⁵⁵ *Faradî*, no. 1126; *Şezerât*, II, 309. İbn Hayr'ın Muhammed b. Kâsım'dan nakli sayfa, 111 ve devamındadır.

⁵⁶ *Faradî*, no. 1730. Metinde bu isim sehven Ebu Muhammed b. Abdullah olarak verilmiştir.

⁵⁷ Zehebî, *Tezhîb*, III/198 vd.; *Faradî*, no.740.

[İbn Hayr'ın] ikinci hocası, *şeyh* ve *kadı* Ebu Mervân Abdülmelik b. Abdülaziz el-Lahmî el-Bâcî⁵⁸ (447–532)'dir ki, o babasından⁵⁹ (ö. 473), amcası Ebu Ömer Ahmed'den, Ebu Abdullah Muhammed'den ve amcazadesi Ebu Muhammed Abdullah b. Ali b. Muhammed'den⁶⁰ (ö. 478) *haddesenî bihî* lafzını kullanarak almıştır. Onların tamamı *fakîh* Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdullah'tan⁶¹ (356–433) *haddesenâ bihî* lafzını kullanarak; o dedesi Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bâcî'den; o Muhammed b. Kâsım'dan; o da Nesâî'den almıştır. Son üç tarik birbirine *an* ile bağlıdır.

[İbn Hayr'ın] üçüncü hocası Ebubekir Muhammed b. Ahmed b. Tâhir⁶² (449–542) olup Ebu Ali Hüseyin b. Muhammed el-Gassânî'den⁶³ (427–498) *ahberanâ bihî* terimini kullanarak; o Ebu'l-Âsî Hakem b. Muhammed b. Hakem el-Cuzâmî'den⁶⁴ (356–447) *ahberanî bihî* terimini kullanarak almıştır. Hakem onu, Ebubekir Abbas b. Asbağ el-Hicârî'ye⁶⁵ (306–386) okunurken dinlemek suretiyle almış; o Muhammed b. Kâsım'dan; o da Nesâî'den almıştır. Hakem, Abbas ve Muhammed b. Kâsım *ahberanâ* terimini kullanırlar.

[İbn Hayr'ın] dördüncü hocası icâzet aldığı Ebu Muhammed İbn Attâb (433–520) idi. İbn Attâb babasından; o Ebu Abdullah Muhammed b. Said b. Nebât'tan⁶⁶ (353–429); o Abbas b. Asbağ'dan; o Muhammed b. Kâsım'dan; o da Nesâî'den almıştır. İbn Attâb *ahberanî bihî* tabirini kullanır ve ondan sonra sadece *an* tabiri kullanılır.

İbn Hayr, Muhammed b. Kâsım ile İbnü'l-Ahmer'in dinlediklerinin aynı olduğunu, ancak İbnü'l-Ahmer'in, her ikisi de Muhammed b. Kâsım'ın nüshasında olan *Kitâbu Fedâilu Ali b. Ebî Tâlib ve Hasâisuhû* ile *Kitâbu'l-İstiâze*'ye⁶⁷ sahip olmadığına dikkat çekmektedir. Birincisi *Sünen*'in bir bölümü değildir, bu nedenle burada bizi ilgilendirmez; fakat sonraki, sondan ikinci kitaptır. İbn Hayr'a göre İbnü'l-Ahmer'in metni bu sebeple eksiktir. Oysaki - göreceğimiz üzere - gerçekte aldığı rivayeti aldığı gibi nakletme

⁵⁸ *Sıla*, no. 774.

⁵⁹ *Sıla*, no. 788.

⁶⁰ *Sıla*, no. 622.

⁶¹ *Faradî*, no. 1718.

⁶² *Sıla*, no. 1180.

⁶³ *Sıla*, no. 326; Zehebî, *Tezhîb*, IV, 30 vd.

⁶⁴ *Sıla*, no. 334.

⁶⁵ *Faradî*, no. 883.

⁶⁶ *Faradî*, no. 1710; *Buğye*, no. 114

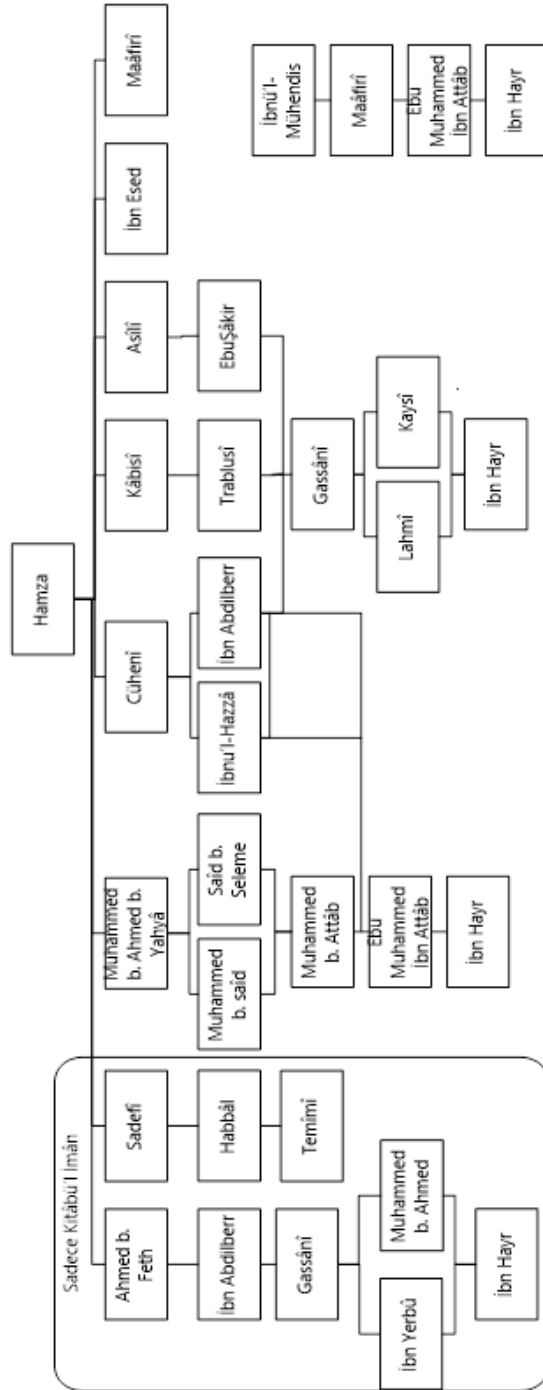
⁶⁷ Fakat İbn Hayr s. 114'te Gassânî'nin bu ikisinden birincisini İbnü'l-Ahmer üzerinden geriye doğru uzanan zincirden aldığını söylediğini belirtir.

hususunda çok titiz olabilen İbn Hacer, *Sünen*'in İbnü'l-Ahmer nüshasında eksik olan herhangi bir kitaptan bahsetmez.

HAMZA NÜSHASI

Hamza b. Muhammed b. Ali b. Abbas Ebu'l-Kâsım el Kinânî el-Mısırî⁶⁸ 275 yılında Mısır'da doğdu. Nesâî'yi ilk defa 295 yılında dinlemiş ve 305 yılında ilim yolculuklarına başlamıştır. O, hadis bilgisi bakımından birinci sırada olmasıyla itibar görmüştür. Mısır'daki çağdaşlarından hiçbiri bu konuda ondan üstün değildi. 357 yılı Zilhicce ayında vefat etti.

⁶⁸ Zehebî, *Tezhîb*, III/136 vd.; Suyûtî, *Husn*, I/198; Şezerât, III/23 vd.; İbn Hayr'ın Hamza'dan rivayeti s. 112-114'tedir.

İbn Hayr bu metni iki farklı tarikten almıştır: Bir yazma nüshayı Ebu Muhammed İbn Attâb'dan *icâzet* yoluyla almıştır. İbn Hayr, *ahberanî bihâ* lafzını kullanarak babasından; o Ebu Abdullah Muhammed b. Saîd b. Nabât (335–429) ve Ebu Osman Saîd b. Seleme'den⁶⁹ (335–413); bu ikisi de kadı Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yahya b. Müfric'den⁷⁰ (ö. 380); o Hamza'dan; o da Nesâî'den almıştır. İbn Attâb'ın babası *an*, diğerleri ise *ahberanâ* tabirini kullanırlar.

İkinci tarik, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Abdu'l-Azîz el-Lahmî⁷¹ (ö. 533) ve *ahberanâ* tabirini kullanan Ebubekir Muhammed b. Ahmed b. Tâhir el-Kaysî (449–542) yoluyla gelmiştir. Bu ikisi metni Ebu Ali el-Gassânî'den (427 – 498); o da Ebu Muhammed el-Asîlî'nin⁷² (341–92) bir nüshası (*aslı*)nı okuyarak [kıraat/arz] Ebu'l-Kâsım Hâtım b. Muhammed b. Abdurrahman et-Trablusî'den⁷³ (378–469) almıştır. Trablusî de onu Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el-Kâbisî⁷⁴ (323–403)'den nakletmiştir. Gassânî kendisi için *haddesenî bihî*, Trablusî için ise *an* tabirini kullanır. Kâbisî onu Hamza'dan, o da Nesâî'den almış ve her ikisi için de *an* lafzı kullanılmıştır. Kâbisî'nin Hamza'dan aldığı metne İbn Hayeviye'den aldığı *Kitâbu'l-Hayl* ile Ebu Ali el-Hasan b. Bedr b. Ebu Hilal ve Ebu Ali el-Hasan b. Hıdr el-Asyûtî'den (ö. 361),⁷⁵ onların da Nesâî'den aldığı *Kitâbu'l-Hacc*'ın ilk bölümü dahil edilmemiştir. Eserin bu kısımlarının nakli için sadece *an* lafzı kullanılmıştır. Gassânî onu da Ebu Şakir Abdü'l-vâhid b. Muhammed b. Mevhib'den⁷⁶ (377–456) *ahberanî bihî* lafzıyla, o Asîlî'den, o Hamza'dan, o da Nesâî'den her biri *an* lafzını kullanarak almışlardır. Asîlî'nin, Nesâî'den naklenden ve Kahire'deki cuma [Ezher] mescidi⁷⁷ imamı olan Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ebu't-Temmâm'dan

⁶⁹ *Sıla*, no. 480.

⁷⁰ *Buğye*, no. 14.

⁷¹ *Sıla*, no. 174.

⁷² *Dibâc*, s. 138 vd.

⁷³ *Sıla*, no 351; *Şezerât*, III/333.

⁷⁴ *Dibâc*, s. 199 vd.

⁷⁵ *Geogr. Wörterb*, III/182; *Suyûtî*, *Husn*, I/210; *Şezerât*, III/39. Ben ismi İbn Hayr'a göre verdim, ancak başka yerlerde el-Hıdr şeklinde geçmektedir.

⁷⁶ *Sıla*, no. 820.

⁷⁷ [Biz burada metinde “congregational mosque” şeklinde geçen kavramı “Cuma mescidi” olarak çevirdik. Kanaatimizce yazarın kültüründe İslâm kültüründeki “Cuma”ya tekabül eden bir kavram bulunmadığı için “Cuma” kelimesini cemaatsel anlamına gelen “congregational” kelimesiyle karşılamıştır. Mamefih bu kavram ile Osmanlı kültüründeki selâtin camii kavramına benzer bir anlamın da kastedilmiş olması mümkündür. Bu camiinin Ezher Camii olması muhtemeldir].

aldığı *Kütübü Yevm ve Leyle*'si bu versiyonda bulunmamaktadır [çıkarılmıştır]. [Nüshadaki] bir not Asîlî'nin 352 yılında Hamza'dan ve 353 yılının Cemaziyelinde (Cemaziyelevvel veya Cemaziyelahir'den hangisi olduğu belirtilmemiş) Ebu'l-Hasan'dan [eseri] dinlediğini ve Kâbisî'nin de onunla birlikte dinlediğini ve aynı metni aldığını ilave[ten ifade] etmektedir. Gassânî *haddesenî bi hâze'l-musannağ* tabirini kullanarak kendisinin Hamza'nın metnini Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed Yahya b. el-Hazzâ'dan⁷⁸ (380–467) *münâvele* yoluyla aldığını ve bunu nakletmek için de Ebu Ömer İbn Abdilberr'den⁷⁹ (368–463) *icâzet* aldığını söyler. Onlar *haddesenâ* tabirini kullanarak Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Esed el-Cühenî'den, o *ahberanâ* lafzıyla Hamza'dan; o da *an* lafzını kullanarak Nesâî'den almıştır. İbn Attâb da eseri aynı iki *şeyhten* aynı rivayetle *haddesenî bihî* tabirini kullanarak *icâzet* yoluyla aldığını iddia etmektedir, fakat Cühenî ve Hamza onun namına *ahberanâ* tabirini kullanmaktadırlar.

İbn Hayr, Ebu Muhammed b. Esed'in Hamza'dan aldığı nüshanın, Asîlî tarafından kendisinden [Hamza'dan] nakledilmemiş kısımlar [maddeler] içerdiğini söyler. Bu, *Menâkıbu's-Sahâbe*'nin dört cüz'ünü kapsar. Bu cüzlerden biri *Kitâbu'n-Nuût*, biri *Kitâbu'l-Bey'a*, biri *Sevâbu'l-Kur'ân*, biri *Ta'bîr* ve *Tefsîr*'in beşidir. Bunlar İbn Esed'in arkadaşları olan *kâdı* Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yahya b. Müfric (ö. 380) ve Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Yusuf el-Maâfirî'den, onlar da Hamza'dan nakletmişlerdir. Yukarıda anılan kitaplarla ilgili olarak *Bey'a Sünen*'de mevcuttur. *Menâkıbu's-Sahâbe* ayrı bir eserdir. Diğerleri ise *es-Sünenü'l-Kübrâ*'ya ait olabilir.

İbn Hayr, *İmân* ve *Sulh* kitaplarını Ebu Muhammed b. Yerbû'un⁸⁰ (444–522) el yazmasında bulunduğunu söyler. Bunlardan ilki Gassânî tarafından İbn Abdilberr'den, o Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Feth'ten⁸¹ (319–403), o Hamza'dan o da Nesâî'den alarak, İbn Yerbû'un "bana Ebu Ali nakletti" dediği müstesna, tamamında *an* kullanarak nakledilmiştir. Gassânî onu ayrıca Ebu Mervan Abdülmelik b. Ziyâdetullah et-

⁷⁸ *Sıla*, no.131; *Buğye*, no. 349.

⁷⁹ *G.A.L. I*, 367 vd., S. I, 628 vd.

⁸⁰ Muhammed b. Muhammed Mahlûf, *Şeceratu'n-nûru'z-zekiyye*, (Kahire, 1349) no. 381. [Eserin tam adı *Şeceratü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikîyye*'dir].

⁸¹ *Sıla*, no. 41.

Temîmî'den⁸² (396–457), *an* kullanılarak nakletmiştir. Temîmî ise, 449 yılı Ramazan ayı boyunca Ebu İshâk İbrahim b. Saîd b. Abdullah el-Habbâl'a⁸³ (391-482) okumuştur. el-Habbâl da onu 354 yılı Recep ayında Hamza'ya okuyan Ebul Ferac Ömer b. Muhammed b. İbrahim es-Sadefî'den nakletmiştir. Nesâî'nin metnin tamamını Hamza'ya okuduğu söylenir. İsnadın tamamında *ahberanâ* lafzı kullanılır. İbn Hayr da, onu İbn Abdilberr'den daha önce zikredilen *isnatla* alan Ebu Muhammed b. Attâb'dan *icâzet* yoluyla almıştır. O, bu kitabı da Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tâhir'den, o da Gassânî'den daha önce verilen *isnatlarla* almıştır. İbn Yerbû'un nüshası düşünüldüğünde *Sulh* rivayeti Hamza yoluyla gelmez. Ancak İbn Hayr, *Îmân* için aldığı gibi *Sulh* için de İbn Attâb'dan *icâzet* aldı. İbn Hayr, İbn Yerbû'nun Gassânî'den naklen bu iki kitabın *Müctebâ*'ya ait olup *Musannafa*, yani *es-Sünenü'l-Kübrâ*'ya ait olmadığını yazdığını ilave eder.

İBN HAYEVİYE NÜSHASI

Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. Zekeriya b. Hayeviye en-Neysâbûrî el-Mısri⁸⁴ Şâfiî mezhebine tabi olup hukuki konularda otorite idi. Amcası Yahya b. Zekeriya el-A'rac⁸⁵ (ö. 307) ile birlikte Mısır'a gitti ve evini orada yaptı. O, 273 yılında doğdu. Tespitime göre onun ölümünden bahseden tek müellif olan Suyûtî bu tarihi 306 olarak belirtir ki bu oldukça imkânsızdır. Bunun muhtemel izahı on yılı gösteren rakamda atlama olmasıdır.

İbn Hayr, *Musannef*'in İbn Hayeviye nüshasını ona yazılı olarak verdiği gibi *icâzet* alan Ebu Bahr Süfyân b. el-Âsî el-Esedî⁸⁶ (440–520)'den almıştır. Süfyân onu Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'dûn el-Karavî'den⁸⁷ (ö. 485) 475 yılı Ramazan ayı boyunca ona okuyarak [kıraat/arz] aldı. Karavî onu Ebu'l-Hasan Ali b. Münîr el-Hallâl'dan⁸⁸ (ö. 439) Mısır'da el-

⁸² *Sıla*, no. 769.

⁸³ Zehebî, *Tezhîb*, III/360 vd.; Suyûtî, *Husn*, I/200; *Şezerât*, III/366.

⁸⁴ Suyûtî, *Husn*, I/226 vd.; *Şezerât*, II/251. İbn Kesir'in rivayeti s. 115'te, İbn Hacer'inki aşağıda 8a'dadır.

⁸⁵ *Şezerât*, II/251 vd.

⁸⁶ *Sıla*, no. 522.

⁸⁷ *Sıla*, no. 1206.

⁸⁸ Suyûtî, *Husn*, I/211 vd. *Şezerât*, III/262.

Kâlûs'taki evinde almış; o İbn Hayeyiye'den, o da Nesâî'den almıştır. *İsnadın tamamında İbn Hayr'dan sonra ahberanâ kullanılmıştır.*

İbn Hacer bu metnin birçok cüz'ünü aldığını söylerken bunlar arasından ikisini özellikle zikreder. *Kitâbu't-Tahâre* ile başlayan ikinci cüz'ü Medine'de yerleşik bulunan Tibe kadısı Ebubekir b. Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Ömer b. Muhammed b. Yunus el-Merâğî el-Mısırîye⁸⁹ (728–816) Minâ'da⁹⁰ okuyarak aldığını söyler. O da tamamında *ahberanâ* kullanarak bunu Ebu Muhammed Abdülkadir b. Ebubekir b. el-Muazzam İsa'dan⁹¹ (642–737); o Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. Ebu'l-Feth el-Mirdâvî'den⁹² (566–656); o Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. Ali b. Suûd el-Bûsîrî'den⁹³ (506–592); o Ebu Sâdık Mürşid b. Yahya el-Medînî'den⁹⁴ (ö. 517); o Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn en-Neysâbûrî'den⁹⁵ (359–448); o İbn Hayeyiye'den; o da Nesâî'den almıştır.

İbn Hacer *Kitâbu'l-Cum'a'yı* da Kahire'de yerleşik *imâm ve müsniid* Ebu Muhammed İbrahim b. Davud b. Abdullah el-Âmidî ed-Dımeşkî'ye⁹⁶ (ö. 797) okuyarak almıştır. O da, tamamında *ahberanâ* kullanılmış olarak İsmail b. İbrahim et-Tiflisî'den⁹⁷ (657–746) ve Ahmed b. Kaştağdı'den⁹⁸ (663–744) dinleyerek; o Muîniddin Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Dımeşkî'den⁹⁹ (586–670); o Busîrî'den; o Mürşid'den; o en-Neysâbûrî'den; o İbn Hayeyiye'den; o da Nesâî'den almıştır. İbn Hacer bu iki isnadın Nesâî'den alınan bir zincirle bağlı olan en "âlî" *isnatlar* olduğunu sözlerine ilave eder. Ancak böyle bir otoriteler zincirinin gerçekten tam olarak muttasıl olup olmayacağı merak konusudur. Mürşid'in hocasından yaptığı alıntıyı

⁸⁹ *Şezerât*, VII/120.

⁹⁰ Bir derkenar notta 12 Zilhicce 800 Pazartesi günü, Hac mevsiminde Minâ'da konaklama esnasında olduğu söylenir. *Tahâre, es-Sünenü's-Sugrâ'nın* ikinci kitabıdır.

⁹¹ Abdülkadir b. Ebu'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-Mudîa*, I, no. 870. Bir derkenar notta 734 yılının Rabî'u'l-evvel ayında olduğu söylenir.

⁹² *Şezerât*, V/283.

⁹³ *Geogr. Wörterb*, I/760; Suyûtî, *Husn*, I/213.

⁹⁴ Suyûtî, *Husn*, I/212; *Şezerât*, IV/57.

⁹⁵ *Husn*, I/212; *Şezerât*, III/278.

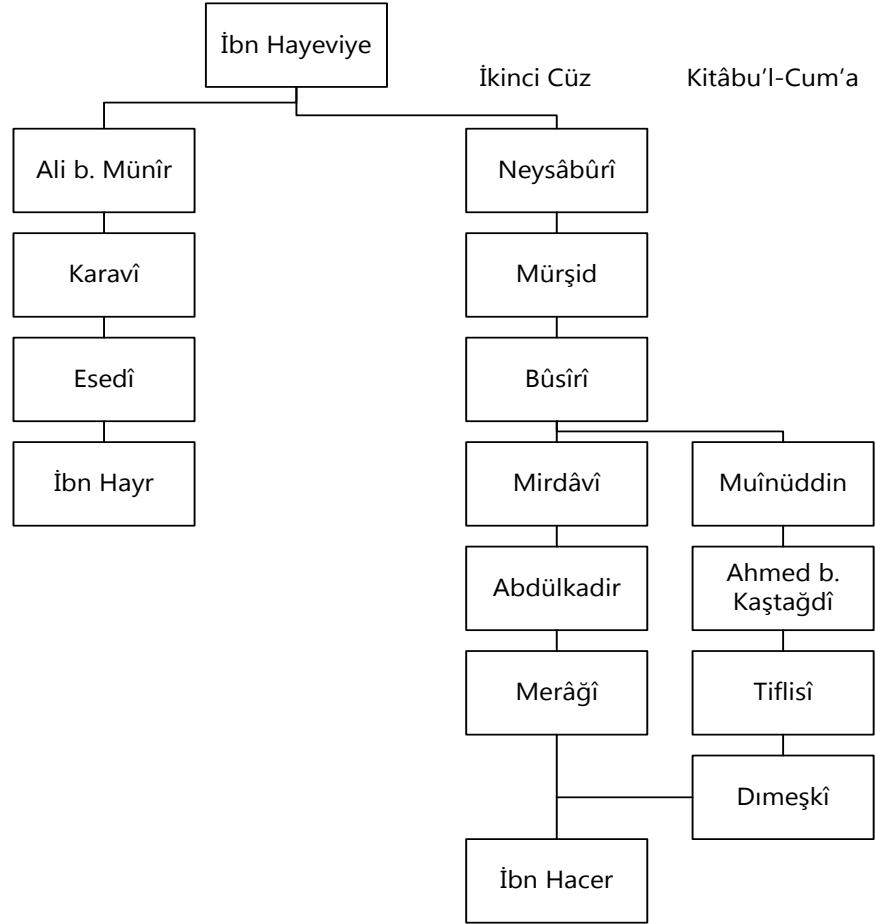
⁹⁶ *Durer*, I, no. 61.

⁹⁷ *Durer*, I, no. 907.

⁹⁸ *Durer*, I, no. 608; *Cevâhir*, I, no. 170. *Cevâhir*'de Kas'andî şeklindedir. El yazması metinde nokta veya hareketler atlanmıştır ancak harfler nettir ve *Durer*'de verilen Kaştağdı biçimine uyar.

⁹⁹ *Husn*, I/216; *Şezerât*, V/331.

doğrulanabilecek tek şart, onun vefat ettiği tarihte doksan yaşında veya üzerinde olması halidir.

İBNÜ'L-MÜHENDİS NÜSHASI

İbn Hayr, bu ismi Ebubekir Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Mühendis olarak verir. İbn Hacer, onu Ebubekir Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Mühendis olarak zikreder. İbnü'l-İmâd ise onu sadece İbnü'l-Mühendis şeklinde isimlendirerek İbn Hayr'dan ayırır. Muhtemeldir ki İbn Hayr, bir dikkatsizlik sebebiyle "İbn" kelimesini atlamıştır. Mısır'da yaşayan ve 385 yılında vefat eden İbnü'l-Mühendis, mütebedeyin ve yetkin bir

muhaddis olarak şöhret bulmuştu. Onun Nesâî'den hadis nakletmesini mümkün kılacak kadar geç ölmüş olduğu görülmektedir [fakat] araştırmalarım sonucu ona ait olarak bulduğum notlar böyle bir nakilden hiç bahsetmemektedir. Fakat kendisi, Nesâî'nin kendi vasıtasıyla gelen bir eserinin naklini almadığı halde İbn Hacer onu raviler arasında anmaktadır. Doğum tarihi maalesef zikredilmemiştir. Suyûtî onu Ebubekir İbnü'l-Muhtedî Billâh olarak adlandırır. Bunun dışında isim İbn Hayr ile İbnü'l-İmâd tarafından verilenle aynıdır. O halde Suyûtî bir hata yapmış olabilir. Muhammed b. Muhammed el-Bâhilî'den (ö. 314) ve kendi kuşağından olan başkalarından rivayette bulunduğu söylenmektedir, bu durumda, çok yaşlı bir kişi olarak ölmüşse Nesâî ile görüşmüş olabilmesi makul olur.¹⁰⁰

İbn Hayr, İbnü'l-Mühendis yoluyla bir isnad zinciri verir. O *Sünen*'i Ebu Muhammed İbn Attâb'tan icâzetle, *ahberanî bihî* lafzını kullanarak Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Âbid el-Maâfirî'nin¹⁰¹ (353-430) kendi el yazısıyla yazdığı nüshadan almıştır. Maâfirî onu Mısır'da İbnü'l-Mühendis'ten *haddesenî bihî* kullanarak, o da Nesâî'den *an* kullanarak almıştır. İbn Hayr Allah'a hamd ederek bunun âli bir isnad olduğunu ekler.

İBNÜ'S-SÜNNÎ NÜSHASI

Ahmed b. Muhammed b. İshak İbnü's-Sünnî Ebubekir ed-Dîneverî¹⁰² Şâfii mezhebinin bir *fakîhi* idi. Büyük bir seyyahı ve farklı ülkelerde hadisler dinledi. Hem Zehebî hem de Subkî onun *el-Müctebâ* olarak bilinen *Sünen*'in ihtisarını yapan kişi olduğunu söylerler. 364 yılı sonunda seksen yaşının üzerinde vefat etti. Onun hakkında ilginç bir ayrıntı olarak, torunu Ebu Zür'a Ravh b. Muhammed tarafından; amcası Ali b. Ahmed b. Muhammed'in İbnü's-Sünnî bir hadisi yazdığı zaman kalemini kalemlige koyup, ellerini kaldırıp Allah'a niyazda bulunduğunu söylediği nakledilir.

İbn Hacer bu nüshanın bölümlerini almıştır. O, *Kitâbu's-Sünen*'in tamamını Ebu İshak İbrahim b. Ahmed b. Abdülvâhid et-Tanûhî'ye¹⁰³ (709-

¹⁰⁰ *Husn*, I/210; *Şezerât*, III/113; İbn Hayr, s. 115.

¹⁰¹ *Dibâc*, s. 330 vd.; *Şezerât*, III/263.

¹⁰² *Geogr.Wörterb*, II/945; Zehebî, *Tezhîb*, III/142 vd.; Sem'ânî, *Ensâb*, 315a'nın devamı; İbn Hacer, rivayeti 7a'nın devamında verir.

¹⁰³ *Durer*, I, no. 14.

800) okuduğunu söyler. Buradan itibaren *ahberanâ* kullanılır. Tanûhî, *Hayz* 9 dan *Vesâyâ*'ya kadar eserin yaklaşık üçte ikisini Ebu's-Sabr Eyyub b. Na'mâ el-Nablûsî ed-Dahhâk'tan¹⁰⁴ (640–730) dinleyerek [semâ yoluyla] aldığını söyler. Bu miktarı el-Kurâfe'nin¹⁰⁵ (572–656) *hatibi* olarak bilinen Ebu Amr Osman b. Ali ve İsmail b. Ahmed el-İrâkî'den¹⁰⁶ onlara okunurken aldığını söylemiştir. Onlar yazılı bir nüshayı *icâzet* yoluyla *hâfız* Ebu Tahir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed es-Silefî'den¹⁰⁷ (472–576 ya da 578) aldılar. İrâkî de onu Ebu'l-Feth Abdullah b. Ahmed el Harakî,¹⁰⁸ (490–579) Ahmed b. Ebu Mansûr,¹⁰⁹ Ebu'l-Mehâsin Muhammed b. Abdülhâlik el-Cevherî, Abdürrezzâk b. İsmail el-Kûmisânî¹¹⁰ ve kuzeni Ebu Said el-Mutahhar b. Abdülkerim'den yine yazılı bir nüshayı *icâzet* yoluyla almıştır. Bu ravilerin tamamı onu Ebu Muhammed Abdurrahman b. Hamd ed-Dûnî'den¹¹¹ (ö. 501) dinleyerek [semâ yoluyla] almışlardır. Harakî, sadece *icâzetle* alınan *Eşribe*, *Sayd*, *Muhârebe*, *Kazâ*, *Bey'a* ve *İstiâze* kitaplarının buna dâhil olmadığını söylemiştir.

Tanûhî, son üç cüz'ü yani *Zinâ* 82'den eserin sonuna kadar olan kısmı Ebu Talib Abdüllatif b. Muhammed b. Ali b. el-Kubaytî'den *icâzet* yoluyla alan Ahmed b. Ebu Talib b. eş-Şihne'den¹¹² (623–730) aldığını söylemiştir. İbn Hacer de yaklaşık son üçte birini yani *el-Eymân ve'n-Nüzur* 18'den eserin sonuna kadar olan kısmı Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Sâdık ed-Dımeşkî'den¹¹³ (721–806) Mekke'de bir camide dinleyerek; o Abüllatif'ten *icâzet* yoluyla alan Mecdüddin Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. el-İmâd'dan¹¹⁴ (637 ya da 638–726); o Ebu Zür'a Tâhir b.

¹⁰⁴ *Şezerât*, VI/93.

¹⁰⁵ *Şezerât*, V/278. Hem *Şezerât* hem de H. 5, s. 46'da "Hatib el-Kurâfe'nin oğlu" vardır, bu yüzden "ibn" belki de yazma nüshada sehven atlanmıştır.

¹⁰⁶ *Şezerât*, V/255'te bu şahıs verilerek 652 yılı Cemâziyel evvel ayında öldüğü söylenir ve babasının Şam'da *fakîh* olarak bilindiği, Silefî ve başkalarından *icâzet* aldığı belirtilir. Bundan dolayı yazılı nüshayla ilgili olarak *icâzet* aldığı ve babasıyla birlikte oğluna da *icâzet* verilmiş gibi görünmektedir. Benzer bir uygulama için bk. İbnü's-Salâh, *Ulûm*, s. 156.

¹⁰⁷ G.A.L., S. I, 624. Genelde Ebu't-Tâhir şeklindedir.

¹⁰⁸ *Şezerât*, IV/266.

¹⁰⁹ 586'dan sonra ölen Ahmed b. Mansûr hakkında bir hata olabilir. bk., Subkî, IV/56.

¹¹⁰ H. I, sayfa, 10'da Kûmisî nisbesiyle verilir.

¹¹¹ *Şezerât*, IV/3. Hamd doğru biçim olarak görünüyor. *Şezerât* aynı bölümde Muhammed olarak verir, fakat aslinin Hamd olduğu hakkında not vardır. H. I, 10 ve devamı, H., 3 sayfa, 7 ve H., 3 sayfa, 45 ve devamında Ahmed vardır, ancak H. 2, s. 17'de Hamd vardır. İbn Hacer'de Hamd'dir.

¹¹² *Şezerât*, VI/93.

¹¹³ *Şezerât*, VI/54 vd.

¹¹⁴ *Durer*, IV, no.310.

Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'den¹¹⁵ (481–566); o Dûnî'den; o Ebu Nasr Ahmed b. el-Hüseyin el-Kassâr'dan¹¹⁶ (ö. 380 veya 385); o İbnü's-Sünnî'den; o da Nesâî'den almıştır. İsnadın tamamında *ahberanî* lafzı kullanılırken, sadece Mecdüddîn *an* tabirini kullanmıştır. Anılan bölümler tüm eseri kapsamaz. *Hayz Sünen*'de üçüncü kitaptır; bu durumda *Hayz* 9 dan önceki bölümler dikkate alınmamıştır. *Vesâyâ* on üçüncüdür ve *Eymân* otuz beşincidir, o halde dikkate alınmayan başka bir bölüm daha vardır.

İbn Hacer de bu metnin bölümlerini Süveydâî olarak bilinen Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Zekeriya el-Kudsî¹¹⁷ (ö. 804) ve Şemseddin Muhammed b. Ali b. Salâh el-Harirî'den¹¹⁸ (ö. 797) dinlemiştir. Fakat âlimlerin isnad zincirinin değişik tabakalarında alınan farklı bölümler, burada faydalı olamayacak kadar karışıktır. Malzemenin yukarıda anılan ya Ebu Zur'a, ya da Silefî yoluyla geriye doğru izlenebildiğini söylemek yeterlidir. Bu demektir ki İbnü's-Sünnî'nin metni her iki halde de Dûnî üzerinden gelmektedir.

Birlikte yayımlanan beş eser (burada kolaylık olsun diye H. 1-5 simgeleri ile ifade edilen)¹¹⁹ çok sayıda benzer rivayetler verir. H. 1'de eserin belirtilmeyen bir bölümü için geriye doğru İbn Hacer'in *şeyhi* Tanûhî'ye kadar uzanan bir raviler zinciri vardır. Tanûhî onu Eyyub b. Na'mâ'dan; o İsmail b. Ahmed el-İrâkî'den; o Abdürrezzâk el-Kûmisî'den; o Dûnî'den; o Kassâr'dan; o İbnü's-Sünnî'den; o da Nesâî'den dinlemiştir [semâ yoluyla almıştır]. Bu, İbn Hacer'in birden fazla kimseden aktardığı yerlerde, diğerleri [zincirde bir tabakadaki diğer kişiler] atlanıldığında İbn Hacer'in isnad zincirinin bir bölümüyle uyuşmaktadır. Eyyub *haddesenâ*, İrâkî ise *an* lafzını kullanır ve ondan sonra *ahberanâ* kullanılır.

¹¹⁵ *Geogr. Wörterb*, I/476, II/114, III/633; *Şezerât*, IV/217.

¹¹⁶ Subkî, II/83; *Şezerât*, III/96.

¹¹⁷ *Şezerât*, VII/41.

¹¹⁸ *Durer*, IV, no. 189.

¹¹⁹ İbrahim b. Hasan b. Şihâbuddin el-Kürdî el-Kûrânî (1035–1102), *el-Ümem li-İkâzi'l-Himem*, (H. 1); Ahmed en-Nahlî el-Mekki (ö. 1130), *Buğyetu't-Tâlibîn*, (H. 2); Abdullah b. Sâlim el-Basrî el-Mekki (ö. 1135), *Kitâbu'l-İmdâd bi Ma'rîfeti Ulûmi'l-İsnâd*, (H. 3); Sâlih b. Muhammed b. Nuh el-Ömerî el-Fullânî (ö. 1218), *Katfu's-Semer*, (H. 4); Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (1172–1255), *İthâfu'l-Kebâir bi İsnâdu'd-Defâtir*, (H. 5). Bu rivayetlerde İbn Hacer'den öteye giden ayrıntıları atlادم.

H. 1’de aynı zamanda Muhyiddin İbn Arabî¹²⁰ (560–638) - Silefî – Dûnî – Kassâr – İbnü’s-Sünnî – Nesâî silsilesiyle ve sadece *an* kullanılarak gelen bir *isnad* verir. Bu *isnad* Muhyiddin İbn Arabî hariç İbn Hacer’le mutabıktır.

H. 2 *es-Sünenü’s-Suğrâ*’nın tamamının alındığı bir âlimler zinciri verir. Bu *isnad* zinciri, tamamı için Tanûhî’den sözlü *icâzet* alan Zeynüddin Rıdvan b. Muhammed’e¹²¹ (769–852) kadar gider ki o onun tamamını, Abdüllatif’ten *icâzet* alan Ebu’l-Abbas Ahmed b. Ebu Tâlib el-Heccâr’dan¹²² (623–720); Abdüllatif onun tamamını Ebu Zur’a’dan; o da Dûnî’den *semâ* yoluyla almıştır. İsnad zinciri bundan sonra yukarıdaki şekilde Nesâî’ye kadar devam eder. Dûnî, Kassâr ve İbnü’s-Sünnî’nin hepsi *ahberanâ* lafzını kullanırlar. Bu İbn Hacer’in tariklerinden biriyle mutabıktır. Ancak alınan tüm eser için birden fazla referans verilirken o bazı istisnalarda bulunmaktadır.

H. 3 de Rıdvan’dan Nesâî’ye kadar gelen zincirle [nakledilen] *es-Sünenü’s-Suğrâ*’nın özelliklerini verir ancak tamamında *an* kullanır ve biraz önce verdiğimiz ayrıntıların hiçbirinden bahsetmez. Başka bir yerde Muhyiddin’den H. 1 ile aynı zinciri sadece *an* kullanarak verir. Burada o sadece *Sünenü’n-Nesâî*’den bahseder.

H. 4’ün müellifi *es-Sünenü’s-Suğrâ* ve *es-Sünenü’l-Kübrâ*’yı ilkinin [*es-Sünenü’s-Suğrâ*] baştan sona *şeyhine* okumak suretiyle [kıraat/arz] ve ikincisini [*es-Sünenü’l-Kübrâ*] de *icâzet* alarak nakleder. O, [isnadını] geriye doğru Ömer b. Hasan el-Merâğî¹²³ (680 veya 682–778) üzerinden, Ali b. Ahmed el-Makdisî¹²⁴ (617–699)’ye, ondan Ziyaeddin Muhammed b. Abdülvahid el-Makdisî¹²⁵ (569–643)’ye, ondan da Abdülganî b. Abdülvahid¹²⁶ (541–600)’e dayandırır. Bu noktaya kadar sadece *an* lafzı kullanılmıştır. Abdülganî bu metni, baştan sona kendisine okumak [kıraat/arz] suretiyle Harakî’den; o Dûnî’den kendi *isnad* zinciri ile Nesâî’den aldı. Abdülganî’den İbnü’s-Sünnî’ye kadar her defasında

¹²⁰ G.A.L., I/441 vd. S. I/790 vd.

¹²¹ *Şezerât*, VII/274 vd.

¹²² *Şezerât*, VI/93.

¹²³ *Şezerât*, VI/258.

¹²⁴ *Şezerât*, V/451.

¹²⁵ Zehebî, *Tezhib*. IV/190 vd.; *Şezerât*, V/224 vd.

¹²⁶ *Husn*, I/200; *Şezerât*, IV/545.

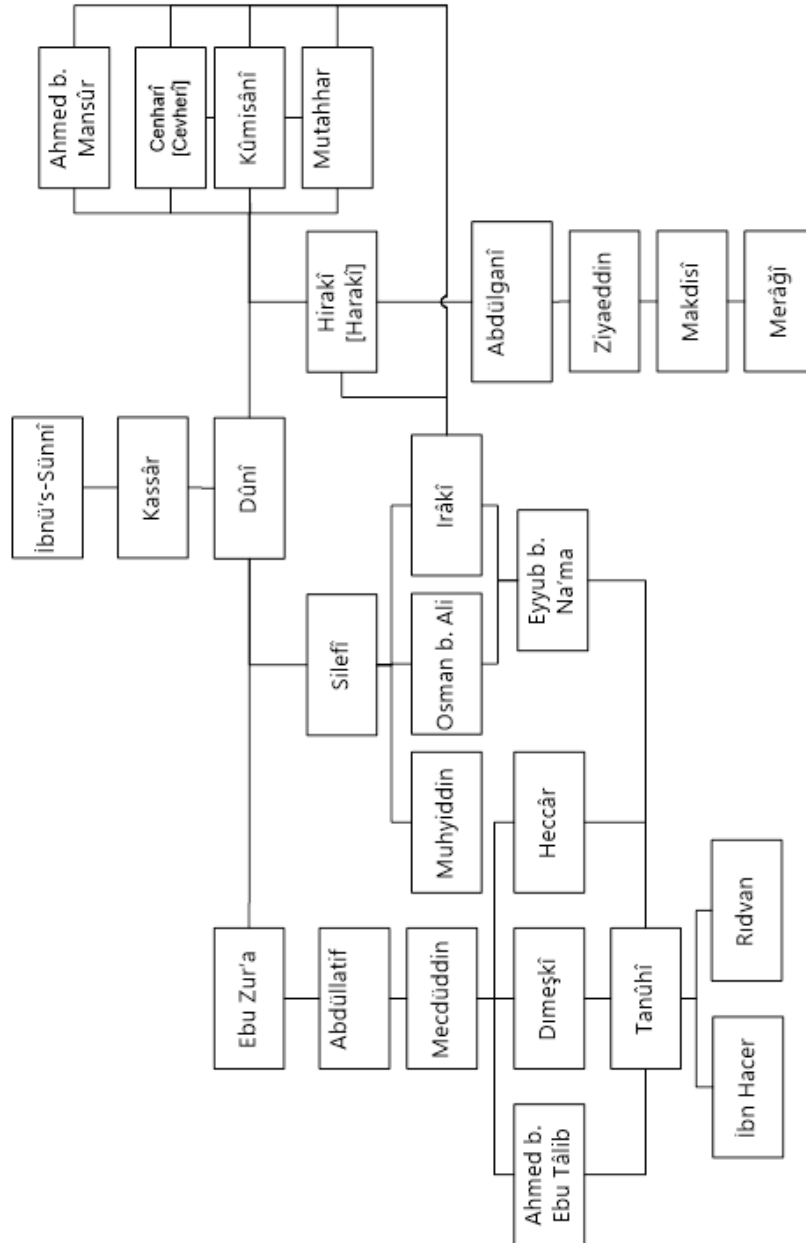
ahberanâ tabiri kullanılır. Bu isnad Harakî'den itibaren, İbn Hacer'in isnad zincirlerinden biriyle uygunluk arzeder.

O, [H.4'ün müellifi] *es-Sünenü's-Suğrâ'yı* ayrıca başından sonuna kadar [Hz.] Peygamberin kabrinde Ramazan ayı içinde ikinci ile akşam namazı arasında yirmi yedi oturuş [celse] süresinde *şeyhi* Muhammed Said Sefer'e baştan sona okuyarak [kıraat/arz] almıştır. Başlangıçtan *Kitâbu'l-Hacc'a* kadar olan bölümü de *şeyh* Muhammed b. Muhammed b. Abdullah'a okumuştur. Onların [hocalarının] her ikisi de *isnad*larını da geriye doğru Rıdvan üzerinden Tanûhî'ye dayandırmışlar. O,[H.4'ün müellifi] [eserini] ayrıca İbn Hacer aracılığıyla, o Tanûhî'den; o Ahmed b. Ebu Tâlib'ten; o Abdüllatif'ten; o Ebu Zür'a'dan ve böylece Nesâî'ye kadar uzanan bir zincir kanalıyla da nakleder. [Bu rivayet esnasında] sadece *an* lafzı kullanılır. O [H.4'ün müellifi] tüm kitabı *şeyh*lerinin birinden aldığını iddia eder, ancak İbn Hacer bu âlimler zincirini kullandığı zaman belli istisnalarda bulunur.

H. 5'in Rıdvan ve İbn Hacer üzerinden Tanûhî'den gelen; Merâğî üzerinden de Ahmed b. Ebu Tâlib'ten gelen ve daha önce verilmiş olan isnad zincirleri vardır. O [H. 5 müellifi] Ali b. Abdurrahman el Hamevî yoluyla Eyyub b. Ahmed'ten,¹²⁷ o el-Kurâfa'nın hatibinin oğlu Osman b. Ali'den; o Sileff'den ve böylece Nesâî'den gelen başka bir isnad zincirine daha sahiptir. O, bu isnad zincirlerinde sadece *an* lafzını kullanır¹²⁸.

¹²⁷ Bu muhtemelen, İbn Hacer tarafından zikredilen isim (bk., s. 54) Eyyub b. Na'ma hakkında bir hatadır. H. 5 onu Kahhâl olarak isimlendirir. Bu *Şezerât*, VI/93'te Eyyub b. Na'ma hakkında da kullanılır.

¹²⁸ Nesâî'den H. 1-5'teki nakil, H.1'de aşağıdaki şekilde vaki olur: H.1 s. 10 vd.; H. 2 s. 16 vd.; H. 3 s. 7 ve 50; H. 4 s. 21 vd.; H.5 s. 45 vd.

GENEL MÜLÂHAZALAR

İsnad zincirleri bu şekilde ayrıntılı olarak verildiği halde, bilginin doğruluğu hakkında makul olarak şüpheye düşülebilecek birçok yer vardır. Şurayh b. Muhammed¹²⁹ hocası olduğunu iddia ettiği İbn Hazm'ın öldüğü tarihte sadece beş yaşında idi. Aynı şekilde İbrahim b. Muhammed ed-Dımeşkî de¹³⁰ hocası Mecdüddin Muhammed öldüğü zaman beş yaşında idi. Hocası Bûsîrî vefat ettiğinde Muînüddin Ahmed¹³¹ ise altı yaşındaydı. Hocaları öldüğü zaman Ahmed b. Kaştağdı¹³² yedi, Abdurrahman b. Mekki¹³³ sekiz, Ebubekir el-Merâğî¹³⁴ dokuz ve Bûsîrî¹³⁵ on bir yaşında idiler. Hocaları öldüğü tarihte dört veya altı yaşında olan Ebu Amr Osman'ın,¹³⁶ altı yaşında olan İbn Attâb'ın,¹³⁷ sekiz yaşında olan Zeynep'in¹³⁸ durumları biraz farklıdır. Çünkü bunlardan Ebu Amr'ın yazılı bir nüshayı *icâzetle*; İbn Attâb'ın yazılı bir nüsha; Zeyneb'in ise sadece *icâzet* aldığı söylenmektedir. Bu rivayetin en iyi şekli olmasa da oldukça makbul kabul edilmektedir. Başka nispeten genç raviler de hocaları öldüğü zaman on üç yaşında olan Tiflîsî,¹³⁹ Abdullah b. İsmail,¹⁴⁰ Azefî,¹⁴¹ on dört yaşında olan Ebu Muhammed Abdülkadir¹⁴² ve on beş yaşında olan Ebu Şakir Abdülvahit'tir.¹⁴³ Ebu'l-Kâsım Ahmed'in¹⁴⁴ (ö. 625) Şüreyh'ten (ö. 539) ve seviyesi daha düşük olmakla birlikte Mürşid'in¹⁴⁵ (ö. 517) Ebu'l-Hasan Muhammed'ten (ö. 448) rivayeti hakkında şüphe edilmemesi mümkün değildir. İbnü'l-Mühendis'ten daha önce bahsedilmişti. Diğer uçta, İbn Hacer, isnad zincirlerinden birinde hocası,

¹²⁹ Bk., yukarıdaki s. 44. [Burada kastedilen, makalenin orijinal sayfalarıdır].

¹³⁰ Bk., yukarıdaki s. 55.

¹³¹ Bk., yukarıdaki s. 52 vd.

¹³² Bk., yukarıdaki s. 52.

¹³³ Bk., yukarıdaki s. 43 vd.

¹³⁴ Bk., yukarıdaki s. 52.

¹³⁵ Bk., yukarıdaki s. 52.

¹³⁶ Bk., yukarıdaki s. 54.

¹³⁷ Bk., yukarıdaki s. 53.

¹³⁸ Bk., yukarıdaki s. 43.

¹³⁹ Bk., yukarıdaki s. 52.

¹⁴⁰ Bk., yukarıdaki s. 42.

¹⁴¹ Bk., yukarıdaki s. 44.

¹⁴² Bk., yukarıdaki s. 52.

¹⁴³ Bk., yukarıdaki s. 49.

¹⁴⁴ Bk., yukarıdaki s. 44.

¹⁴⁵ Bk., yukarıdaki s. 52.

muasırı olan Ebu Amr Osman'ı¹⁴⁶ (630–713) ve çok bilinmemesine rağmen [muasırı bir otorite olması] mümkün olan Ebu Cafer Ahmed'i (628–708) vermektedir.

Naklin büsbütün imkânsız olduğu iki örnek vardır. İbn Hayr, Ebu'l-Hasan Yunus'un (447–532) *Sünen*'i dört kişiden naklettiğini, bunlardan birinin Ebu Abdullah Ziyâd¹⁴⁷ (347–430) olduğunu söyler. Burada ileri sürülebilecek tek iddia, ya İbn Beşkuvâl verdiği tarihlerde bir hata yaptığıdır ya da İbn Hayr'ın metnine bir hata karışmıştır. Diğer bir konu ki bu sık sık tekrarlandığı için çok daha önemlidir. İbnü's-Sünnî nüshası, Dûnî¹⁴⁸ (ö. 501) vasıtasıyla, Subkî'ye göre 385'te, İbnü'l-İmâd'a göre ise 380'de ölen Kassâr'dan rivayet edilmiştir. Bu rivayetin mümkün olması için Kassâr'ın çok uzun yaşamış olması lazımdır. Yine de İbn Hacer ve H. 1-5 bu nakli tereddütsüz verirler. Bunun izahı İbn Hacer'in veya istinsah edenin sehven bir bağlantıyı atlamış olması ve diğerlerinin de bunu tahlile tabi tutmadan izlemeleri şeklinde olabilir.¹⁴⁹ Fakat bu, özellikle İbn Hacer'in hangi bölümlerin nakledildiğini açıklamak hususundaki titizliğini göz önünde bulunduranlar için ciddi bir kusurdur. İsnad zincirinde olabildiğince az halka bulunan "âli" *isnâda* önem vermek raviler için yaygındır. Fakat İbnü's-Sünnî nüshasının bu rivayet özelliği de her şeye rağmen fazla "âli"dir.

Tam nakil olan altı tarikin dışında, Sünen'in başkaları tarafından rivayet edilmiş olan bölümleri için bazı referanslar vardır. el-Hasan b. Bedr ve el-Hasan b. Hıdr Nesâî'den küçük bir bölüm almışlardır.¹⁵⁰ İbn Hayr *Kitâbu's-Sulh*'u¹⁵¹ tek bir tarikle İbn Abdilberr'den; o Halef b. Kâsım'dan; o Kahire'deki Cuma mescidi *imamı* Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Osman b. Abdülvehhâb b. Arefe b. Ebu't-Temmâm'dan; o da Nesâî'den almıştır. Bunlar çok kısmi rivayetler olduğundan onları tablolara dâhil etmedim. Zehebî, el-Hasan b. el-Hıdr es-Suyûtî'yi Nesâî'den rivayette bulunanlar arasına zikreder. Tablolara dâhil etmediğim başka bir konu da

¹⁴⁶ Bk., yukarıdaki s. 43.

¹⁴⁷ Bk., yukarıdaki s.42.

¹⁴⁸ Bk., yukarıdaki s. 53–57.

¹⁴⁹ Zehebî, *Tezhib*. II/243'te *el-Müctebâ mine's-Sünen*'in tamamını Ebu Zür'a el-Makdisî'tariki ile dinlediğini söyler. Ebu Zür'a, Dûnî'den metin nakledenlerden biri olduğu halde, ne yazık ki Zehebîbu rivayetin herhangi ayrıntısını vermemektedir.

¹⁵⁰ Bk., yukarıdaki s. 49.

¹⁵¹ Bk., yukarıdaki s. 50.

Hamza'dan rivayette bulunan Kâbisî'ye yapılan atıftır ki Kâbisî *Kitâbu'l-Hayl*'i Hamza'dan değil İbn Hayeviye'den almıştır.¹⁵²

¹⁵² Bk., yukarıdaki s. 49.